

Kibele'nin (Kybele) Tapınak Kenti: PESSINUS Antik Kenti

Bugün Sivrihisar - Ballıhisar köyü sınırları içinde yer alan Pessinus antik kenti kalıntıları belki Efes harabeleri ya da Boğazköy'ün Aslanlı Kapısı kadar etkileyici bir izlenim bırakmaz ziyaret edenlerde... Ancak bu kalıntılar kuşkusuz Eskiçağ'ın en önemli kült merkezlerinden kutsal kentlerle karşılaştırılabilecek bir kutsallığa ev sahipliği yapmışlardır. Bu kutsal figür hepimizin yakından tanıdığı Kibele'dir. Kibele dediğimize bakmayın onun türlü türlü isimleri vardır aslında. Güzel yurdumuzu çağırduğumuz en güzel isimlerden biri olan Anadolu'daki bir dolu "Ana"dan hatırı en sayılır olanıdır belki de o.

Kibele deyince hemen Frigler gelir akla... Oysa Frigler dünkü çocuk, onlardan önce Hititler var, Hurriler var, bunlar isimlerini bildiklerimiz; onlardan binlerce yıl önce Çatalhöyük'te yaşayan kadim yurttaşlarımız var. Tapındıkları tanrıçaların hepsi de Pessinus'un ünlü tapınağının hanımına çok benzer özelliklere sahip. Eh illa ki o budur diyemiyoruz ama görünen köy de kılavuz istemiyor. Kaldı ki az buçuk kılavuzumuz da yok değil. Hadi ilk önce onu tanıyalım sonra da Pessinus'da ne işi var bu hanımın onun peşine düşelim.

Tanrıçanın Kibele şeklindeki telaffuzu Eski Yunancadan kalma. Anadolu'nun eskiçağı hakkındaki bilgilerin pek çoğu Eski Yunan kaynaklarından gelince bizim tanrıçanın adı da o kaynaklarda telaffuz edildiği şekliyle kabul görmüş. Varsın öyle olsun. Frigçe Kubileya/Kubeleya olarak anıldığını duyduk. Nedir bu isimler, var mıdır bir anlamları, bu konuda fikir birliği yok. Karakterine bakacak olursak bereketli toprağın kutsal figürü ve dağların, mağaraların, doğanın ve vahşi hayvanların tanrıçası olduğunu görüyoruz.

Tarihi dönemlerde Frig Kibele'si ile ilgili ipuçlarını günümüzden yaklaşık 3500 yıl öncesinde hem de Pessinus'tan çok uzakta bugün G.Antep ili sınırları içinde kalan Tunç Çağı'nın ünlü merkezlerinden Kargamış'ta yakalıyoruz. Neden mi Tunç çağı çünkü bakır ve kalayın alaşımından elde edilen tunç o dönem gündelik eşyaların ama en çok silahların yapımında çok yaygın olarak kullanılmış da ondan. Kargamış'ta Kubaba ismiyle bir tanrıçaya tapındırılmış, peki Kargamış'ta kimler yaşarmış: Hurriler diye adlandırılan bir halk, yani Kubaba da bir Hurri tanrıçası. Yalnız o dönem Anadolu'nun siyasi hâkimi Hititler ve Kubaba'ya onlar da tapıyor.

Kargamış'ı uydu krallıklardan biri yaptıkları gibi Kubaba'yı da panteonlarına alıyorlar. Bugün Kargamış şehri kalıntılarının olduğu arazi mayınlı arazi, duyduk ki mayınlar temizlenecekmiş ve Kargamış'ta da kazılar başlayacakmış. Kim bilir, Anadolu'nun en eski "Ana"sı hakkında neler bulunacak kazılarda. Heyecanlanmadan edemiyor insan.

Gel zaman git zaman Hitit Devleti yıkılıyor, Anadolu'da halklar bir o yana bir bu yana sürükleniyor, ortalık çok karışık. Anadolu'da tunç yapmak için lazım olan kalay bu karışıklıkta bir türlü ithal edilemiyor. Ne yapsınlar, onlar da demiri işlemeyi öğreniyorlar -bilmiyor değil de yaygın olarak kullanmıyorlar aslında-. Anadolu'da Demir Çağı böylelikle başlıyor. Günümüzden 2900-2800 yıl öncesi. Bu arada Frig halkı da Balkanlardaki ana yurtlarından kopup gelmiş Anadolu'ya ve Eskişehir civarına yerleşmiş. Bir ara Frig Devleti o kadar güçlenmiş ki Kuzey Suriye bölgesine kadar gitmişler o dönemin süper gücü Asurlara bile kafa tutmuşlar. Herhalde o sırada Kargamış'ın "Ana"sını tanımışlar, sevmişler ve Eskişehir'e dönerken yanlarında getirmişler. Belki de Kargamış halkının bir kısmı bu civara göç etti ve onlar getirdi bu görkemli hanımı... Yazılı kaynaklar pek az olduğu için işin aslı nedir tam bilmiyoruz. Belki biliyorsunuz Frigler'den pek öyle ahım şahım yazılı belge kalmamış günümüze. Kaya anıtlarındaki birkaç kelime, onlar da okunuyor da anlaşılıyor mu orası şüpheli.

Tanrıçaya dönelim biz. Frigler bu tanrıçayı o kadar çok sevmişler ki çok geçmeden Kibele diye anılan tanrıça onların baş tanrıçası olmuş. Hatta anıtlara, onun için adanan kült mekânlarına bakınca sanki tapındıkları tek ilahları olmuş. Monoteizmin ilk evreleri mi dersiniz? Friglerin efsanevi kralı Midas'tır: her tuttuğunu altın yapan adam, bir de eşek kulakları gibi kulakları var. Bunlar onun hakkındaki efsaneler. Efsanelerde de gerçek payı var elbet ama maharet o gerçeği bulup çıkarmak. Tuttuğunu altın etmesi Frig ülkesinin zenginliğine gönderme yapıyor olsa

gerek. Mitolojiye göre Kral Midas tanrıça Kibele'nin oğlu, Pessinus da Kral Midas'ın başkenti. Yine mitolojiye göre Pessinus'taki Kibele tapınağının kurucusu da o. Ancak Pessinus'ta arkeolojik kazı yapan arkeologlar diyorlar ki, Ballihisar Köyü'ndeki kazılarda hiç Frig kalıntısı yok. Çevresinde yapılan yüzey araştırmaları ise Demir Çağı'nda burada muhakkak bir Frig yerleşmesi olduğunu ortaya koyuyor. Bu bölgede Frigler yaşamış ve bir zamanlar Frigçe Anadolu'da konuşulan dillerden biriymiş. Bununla birlikte Pessinus ancak, Helenistik dönemde ve Roma döneminde hacıların, seyyahların ve tüccarların uğrak yeri, yıldızı parlayan büyük bir kent haline geliyor. O zamana kadar yaşanan gelişmelere gelin şöyle bir bakalım.

Frig Devleti'nin kaderi de Hititlerden farklı olmuyor. MÖ 6. yüzyılın başlarında tarih sahnesinden siliniyorlar. Tarih sahnesi derken siyasi tarihi kastediyoruz. Yoksa Frig halkı bölgede yaşamaya uzun yıllar devam ediyor, Frig kültürü, Frig dili, Frig inançları hep yaşıyor. Bize kalırsa hala da yaşamaya devam eden şeyler var. MÖ 6. yüzyılın başlarında Frig toprakları, Lydia kralı Kroisos'un imparatorluğunun parçası oluyor. Kroisos'u biz Karun olarak biliriz.

Hani bir deyim vardır "Karun gibi zengin" diye... İşte bu Karun, Lydia Kralı Kroisos. Topraklarındaki altın yatakları sayesinde güçlü bir krallık kurmuş, Frig ülkesini de egemenlik altına alınca zenginliğine zenginlik katmış, öyle ya her tuttuğunu altın eden Midas'ın ülkesi orası. Gel gör ki parayla saadet olmuyor. (parayı ilk kullananlar da Lydia'lılar bu arada) Pers İmparatoru Kyros bu zenginliği ele geçirmeye karar veriyor ve Karun ile Kyros arasında MÖ 546'da büyük bir savaş gerçekleşiyor ve koca Lydia İmparatorluğu çöküp gidiyor. Sonra Anadolu'da uzun yıllar süren bir Pers egemenliği yaşanıyor ve dolayısıyla Pessinus'un içinde bulunduğu bölge de Pers'lere tabi oluyor. Ancak şunu da unutmamalıyız ki, o dönem Pessinus'un adı geçmiyor kaynaklarda. Persleri Anadolu'dan söküp atan genç delikanlıyı tanıyorsunuzdur: Büyük İskender. MÖ 323'te 33 yaşında öldüğünde o zamanın dünyasını kendi imparatorluğunun yani Makedonya İmparatorluğu'nun toprağı yapmıştı; öldükten sonra da Makedonya'dan 13 yıl önce birlikte yola çıktığı komutanları ele geçirdikleri toprakları kendi aralarında bölüşüyorlar. Çok kavga ediyorlar; toprak paylaşımını bir türlü bitiremiyorlar, bir dizi savaştan sonra Anadolu'nun da içinde yer aldığı Yakındoğu'daki topraklar komutan Seleukos'un elinde kalıyor. İşte böylece Helenistik dönem de başlamış oluyor.

Helenistik dönem yerel kültürlere özellikle de tanrıçalara önem verilen bir dönem olarak çıkıyor karşımıza. Pessinus da Kibele'nin en büyük tapınma yeri olarak ön planda yer almaya başlıyor. Pessinus Kibele'sinin gökten inmiş bir idol olarak tapınım görmesi ilginç. Büyük olasılıkla siyah bir göktaşdır söz konusu olan. Tıpkı Mekke'de Kâbe'deki Hacer'ül Esvet taşı gibi. Pessinus sadece Kibele'ye değil genç sevgilisi Attis'e de ev sahipliği yapıyor. Doğanın canlanması, baharın gelmesi hep bu iki sevgilinin buluşması şerefine! Hatta bunu kutlamak için bayramlar, törenler düzenlenirmiş. Bizim de bahar bayramlarımız yok mu, hatta bir hıdırillez şenliğimiz var; Hızır peygamberle İlyas peygamberin bir araya gelişini kutluyoruz her 6 Mayıs'ta. Attis'le Kibele, Hızır'la İlyas oluvermiş.

Pessinus bağımsız bir kutsal alandır artık. Ana Tanrıça'ya adanmış bu kutsal kentin gerek dinsel gerekse ticari yönetimi birtakım başrahiplerce yerine getirilmektedir. Burası aynı zamanda kutlanan bahar bayramlarıyla bir panayır yerine dönüşüverir. Pessinus Kibele'sinin etrafında oluşan bir devlet vardır bundan böyle. Burada erkeklikleri tanrıçaya adanmış iki tane başrahipte karşılaşırız: birinin adı tanrıçanın sevgilisine atfen Attis'tir ve emri altında gallos denen rahipler vardır; gallos'ların erkeklikleri giderilmiştir, hem de bu ameliyatı dinsel tapınmanın coşkunluğu içinde kendi kendilerine uygularlarmış. Gallos'ların bu hareketi Kibele'den kaçan Attis'in erkeklik organını kesmesini taklitten başka bir şey değil aslına bakılırsa. Attis erkekliğini keserek kendini nasıl tanrıçaya kurban ettiyse, Kibele'nin başrahibi de kanlı bir törenle kendi eliyle kendini hadım etmek zorundadır. Bunu da isteyerek yapar. Böylece akan kan ve yitirilen erkeklik gücü daha evrensel bir nitelik kazanır, bereket ve canlılık daha geniş bir alana, yani tüm doğaya geçer.

Pessinus Kibele'sinin ünü dünyaya yayıla dursun Anadolu'daki siyasi dengeler de değişmektedir. Seleukos Krallığı'nın Anadolu'daki topraklarında yeni bölgesel krallıklar ortaya

çıkmiştir. Hepsi de kaynayan kazan; taht kavgaları, iç savaşlar. Bunlardan biri de Bitinya krallığı ve kralın o sıralar kardeşiyle arası hiç de iyi değil. Kardeşini dize getirmek için savaşçı Galatları -Keltler olarak da bilinirler- Avrupa'dan çağırıyor, onlara para ve toprak vaat ediyor. Onlar da MÖ 278'de Boğazları geçip, Anadolu'ya ayak basıyorlar. Bitinya Kralı emeline ulaşıyor ama Galatlar da yaklaşık yüz yıl Anadolu'yu kasıp kavuru-yorlar. Galatlar'ın üç boyundan Tolistobaglar da nereye yerleşiyorlar dersiniz: Pessinus'a. Bölge kısa bir süre sonra Galatia olarak anılmaya başlar ama Pessinus tapınak şehrinin hala güçlü ve bağımsız bir yapısı vardır. MÖ 230'da Galatlar, Bergama kralı tarafından yenilgiye uğratılınca bölge onların kontrolüne girer ve uzun süre Bergama egemenliği altında kalır.

O tarihlerde dünya büyük bir siyasi gücün doğum sancılarını yaşamaktadır: Roma. Roma Akdeniz hâkimiyeti için Kartaca ile uzun yıllardır savaşmaktadır ve bir türlü zaferi göğüsleyemez. Kâhinlere başvurulur; kâhinler eski Sibylline kitaplarına bakarlar ve Ana Tanrıça Kibe'nin Roma'ya getirilmesi gerektiğinin söylerler. Aksi takdirde savaş kazanılamayacaktır. Sybilline adının da Kibe ile ortak etimolojiye dayandığını iddia edebilir miyiz acaba? Tanrıça inancı İtalya'ya kendisinden çok önce gitmiştir belki de. Etrüskleri anmak gerek. Romalılar hemen Anadolu'daki müttefikleri Bergama kralını arıyorlar ve Pessinus'taki tanrıçanın Roma'ya getirilmesi konusunda ricacı oluyorlar. Ve siyah bir meteor taşı görünümündeki tanrıça MÖ. 204 yılında Pessinus'taki tapınağından alınıp Roma'ya taşınıyor.

Kibe, Roma'nın yedi tepesinden biri olan Palatinus tepesindeki Zafer Tapınağı'nda yerini alır ve sayısız Latin tanrısının arasına katılır. Üstelik Romalılar onun şanına Roma'ya getirildiği tarih olan 12 Nisan'ı bayram ilan ederler. Savaşı da kazanırlar bu arada. Yalnız tanrıçanın Roma'ya getiriliş nedeni gerçekten savaşı kazanmak için mi yoksa başka bir şey mi var işin içinde? Görünürdeki neden o da, asıl neden Roma'nın artık, Anadolu'ya ucundan kıyısından müdahale etmek istemesi. Bu müdahale de çok geçmeden geliyor zaten... Sonuçta Bergama Kralı vasiyetiyle bütün topraklarını Roma'ya bıraktığını ilan ediyor. Bundan sonra aşama aşama Anadolu'nun Roma kontrolüne girdiğine şahit oluyoruz. Yeni eyaletler tesis ediyor. Pessinus da Galatia eyaleti içinde yer alıyor. Görkemli bir tapınak merkezi olma özelliğini uzun süre koruyor. Hatta Roma döneminin ünlü seyyahlarından Strabon'un Pessinus'tan söz edişi şehrin özel bir yer olduğunu bir kez daha gözler önüne seriyor. Kendisi de çok uzaktan değil Amasya'dan kalkıp gelmiş buralara, doğma büyüme oralı. MÖ 1. yüzyılın Pessinus'unu gelin bir de onun ağzından dinleyelim:

Pessinus dünyanın o kısmındaki en büyük ticaret merkezi olup, büyük saygı gören tanrılar anasına ait tapınak buradadır. Ona Agdistis derler. Eski devirlerde rahipler aynı zamanda hükümdardı ve rahipliğin sağladığı nimetleri onlar biçiyorlardı. Fakat şimdi ticaret merkezi hala ayakta durduğu halde rahiplerin yetkileri çok azalmıştır. Kutsal bölge, Attaloslar tarafından kutsal bir yere yakışacak şekilde bir tapınak ve beyaz mermerden portikler ilave edilerek yapılmıştır. Romalılar tıpkı Epidauros'taki Asklepios'a yaptıkları gibi Kibe'nin kehaneti doğrultusunda oradaki tanrıçanın heykelini almak üzere girişimde bulunarak tapınağı ünlü kılmışlardır.

Kibe'nin ismini Kybelon Dağı'ndan aldığı gibi, Dindymene Ülkesi de ismini üst tarafındaki Dindymon Dağı'ndan almıştır. Yakınında Sangarios nehri akar; ve bu nehrin üzerinde eski Phrygialılara karşı Midas'a hatta kendi devrinden önce yaşamış olan Gordias'a ve diğerlerine ait iskan kalıntlarına rastlanır, fakat bu izler kentlere ait olmayıp, büyükçe köyler niteliğindedir.

Demek ki Strabon'un döneminde rahipler epey güçten düşmüş. Ancak Strabon'un yaşadığı dönem Roma için de bir dönüm noktasıdır ve Roma Cumhuriyet yönetimini terk edip bir imparatorluğa dönüşür. Roma'nın ilk imparatoru Augustus Ana Tanrıça'nın kültünü yeniler ve adına daha pek çok bayram Romalılar tarafından yılın belli günlerinde kutlanır.

MS 3. yüzyılda Hristiyanlık bölgeye ulaştığında Pessinus'taki tapınak yavaş yavaş terk edilmeye başlamıştır bile. Bu sırada çok sürpriz bir gelişme yaşanır. Tam Roma'nın Doğulu

imparatorları da bu yeni monoteist dini benimsedi derken bir döneke imparator çıkar sahneye: Julianus. Julianus kiliseleri kapattırır ve eski pagan tapınakları onurlandırır. MS 358 yılında Pessinus'a geldiğinde bir gece içerisinde Ana Tanrıça'ya bir söylev yazıverir: Tanrıçayı bütün yaşamın sahibi, bütün varlığın nedeni olarak niteler, o her şeyin yaratıcısıdır. Bu imparatorun Anadolu içindeki pagan tapınakları canlandırma girişimi, genç yaşta ölümüyle sona erer ve Hristiyanlık kaldığı yerden devam eder.

İmparator Justinian döneminde ismi Jusitianoupolis olarak değiştirilir, öncesinde ise piskoposluk merkezi yapılmıştır. 715'te Arap akınları Pessinus'u tahrip eder. 11. yüzyılda Selçuklu kontrolüne girer ve derece derece önemini yitirir. Şimdi ise Ballıhisar Köyü'nün kenarından köşesinden bize göz kırpan kalıntılarıyla eski görkemli günlerine ağlamaktadır.

Yrd.Doç. Dr. Fatma Sevinç ERBAŞI - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Ed.Fak. Tarih Böl.Öğretim Üyesi

* * *

Antik dünyada Kybele adı ile bilinen Büyük Ana Tanrıça'dan daha popüler, önemli ya da yaygın tapınılan dişi tanrı yoktur. Başlangıçta bir Frig tanrıçasıdır ancak Lydia bölgesinde de kendisine tapınılmıştır, bu iki bölge MÖ 1. bin yılın başında ulu Anadolu İmparatorluklarıdır. MÖ 5. yüzyıldan itibaren kültü Helenleşmiş bir şekilde Yunanistan'a taşınmış ve burada Büyük Ana Tanrıça olarak tapınım görmüştür. MÖ 205/4 civarında da Roma'ya yayılmış ve burada onuruna bir tapınak dikilmiştir. Roma'da Mater Manga adı ile bilinmektedir, inancı Roma İmparatorluğu içinde yayılmaya devam etmiş ve antik dünyanın en büyük kültürlerinden birisi haline gelmiştir.Modern köyün doğusunda, kuzey yamacında Roma imparatoru Hadrian (MS 117-138) yönetiminde inşa edilmiş ya da yeniden yapılmış 8000 kişilik bir tiyatro bulunmaktadır.

Bu kültürün benzeri olmayan popülerliği tanrıçanın kendisine has özelliklerinde görülebilir: halkın kraliçesi ya da efendisidir, bereket tanrıçası olarak onların sağlığından sorumludur, aynı zamanda hastalıkları iyileştiren ve savaşlarda koruyandır, dağların tanrıçasıdır ve vahşi doğanın efendisidir. Erken betimleri içinde neo-Hitit özellikleri bile görülmektedir.

Kültün bir kısmını ölümsüzlüğe inanmak oluşturuyor gibi görülmektedir, ölümden sonraki hayat Toprak Ana ile tekrar birleşmek olarak hayal edilmiştir. Mitoloji dahilinde ve kültürün daha sonraki dönemlerinde genç aşığı Attis ile ilişkilendirilmiştir, o da daha sonra bir tanrı haline gelmiştir ve her ikisi de göksel ve kozmik güçler halini almışlardır. Kybele antik Greko-Romen ikonografisinde tahtında oturur, başında şehir surlarından bir taç vardır, elinde bir kase ve bir tef taşır, iki yanında aslanlar durur ya da kucağında bir aslan mevcuttur.

Bu kültür ne zaman başlamıştır? Önce Anadolu'ya ve ardından Akdeniz dünyasına nasıl yayılmıştır? Eğer antik Yunan ve Roma yazarlarına bakarsak, İç Anadolu'da, Eskişehir'e 100 km. Sivrihisar'a 13 km. mesafede bulunan Pessinus başlangıç mekanıdır. MÖ 8. yüzyılda yarı mitolojik Frig Kralı Midas Kybele kültürü için bir kutsal kent olarak kurmuştur. Burada asıl mabet inşa edilmiştir ve sonunda bir tapınak - devlet haline gelecek yerin ilk adımlarını atmıştır. Daha sonra kenti kontrol altına alan Pergamon'dan Attalid sülalesi Kybele mabedini yeniden inşa etmiş ve beyaz mermerden portik eklemiştir. MÖ 3. yüzyılın sonunda gökten düştüğü söylenen bir kültür taşı Pessinus'tan Roma'ya taşınmıştır ve Palatine tepesinde Zafer Tapınağına yerleştirilmiştir. MÖ 25 civarında, Augustus Galatia eyaletini İç Anadolu'da kurduğunda Pessinus Roma hakimiyeti altına girmiştir. MS 362'de İmparator Julian burada tapınmıştır.

Kybele'nin bir kutsal kenti olarak Pessinus, kültürünün yapısını ve nasıl yayıldığını anlamak için önemlidir. 1834'te, Fransız gezgin Charles Texier Ballıhisar köyünü ziyaret eden (Ankara'nın yaklaşık 150 km güney batısında) ve görünen antik kalıntıların Pessinus olduğunu belirleyen ilk kişidir. Gördüğü anıtsal yapıların biraz abartılı ayağa kaldırılmış çizimlerinin bulunduğu bir harita bırakmıştır.

1882’de K. Humman’da köyü ziyaret etmiştir ve halen görünenlerin çizimini yapmıştır. Arada, ve o dönemden itibaren köylüler antik kalıntılarda bulunan taşları kendi evlerinde kullanmak için sökmüştür - bunlar halen köyde bazı evlerde görülebilmektedir. Ghent Üniversitesi burada 1967 yılında Kybele’nin geç dönem tapınağı olan ünlü sunağı bulmak amacıyla kazılara başlamıştır. Bu yapı halen bulunamamıştır. Asıl sorun antik kentin modern köyün altında yer almaktadır, bu sebeple kazılar sadece üzerine inşaat (evler, yol, vs...) yapılmamış alanlarda mümkündür.

Pessinus Arkeolojik kazıları Ghent Üniversitesi’nden (Belçika) bir ekip tarafından 1967 - 1973 seneleri arasında Prof. P. Lambrechts yönetiminde, 1987’den 2008’e kadar Prof. J. Devreker yönetiminde yapılmış ve Helenistik (MÖ 4. yüzyıl sonu ile 1. yüzyıl sonu arası), Roma (MÖ 1. yüzyıl sonu - MS 5. yüzyıl sonu arası) ve erken Bizans (MS 6.-10. yüzyıl / 11. yüzyıl arası) dönemlerine odaklanılmıştır. Kentin var sayılan kuruluşundan MÖ 4. yüzyıla kadar olan dönem hakkında bir bilgi yoktur.

Helenistik, Roma ve Erken Bizans dönemleri hakkında neredeyse net bir resmimiz vardır: Ghent ekibinin çalışmalarının sonuçları Pessinus’ta bulunan yazıtlar ve antik yazarların yazıları ile desteklenmektedir.

Belçikalı ekip tarafından saptanan ve kazılan asıl mekanlar, Augustus’un ölümünden kısa bir süre sonra inşasına başlanan ve Tiberius döneminde tamamlanan (MS 14-37) iyi korunmuş bir Yunan tarzı İmparatorluk tapınağı olan “Tapınak Alanı”, ‘Merdivenli Tiyatro’, Sütunlu Cadde ve Severuslar Tiyatrosu olarak adlandırılan yapılar ile birkaç benzeri yapıdan meydana gelmektedir. Belçika ekibinin kayda değer bir başka başarısı ise kentin Gallus akarsuyunun vadisi boyunca devam eden ve yağmurlu mevsimlerde yüksek kanal görevi gören ana caddesinin açığa çıkarılmasıdır.

Modern köyün çeşitli kesimlerinde geç Helenistik, Roma ve Bizans evlerinin kalıntıları ile atölyeler ve bir Bizans kilisesi ile kalesi kazılmıştır. Bu yapıların tamamı yerel taş ve mermer kullanılmaktadır - yaklaşık 12 km mesafede bir mermer ocağı saptanmıştır. Üç ya da dört nekropol belirlenmiş ve kısmen kazılmıştır. Gömüler MÖ 2. ve 3. yüzyıldan itibaren başlamaktadır ve büyük bir bölümü içlerinde zengin mezar malzemesi bulunan mermer lahitlerden meydana gelmektedir.

Pessinus’a ilk ne zaman yerleşilmiştir? Şu ana kadar keşfedilen en erken oturma izi M.Ö. 1600 civarına ait bir Eski Hitit sürahisidir. “Tapınak Alanı” adı verilen asıl kazı açması içinde bulunmuştur. Burada aynı zamanda küllerden meydana gelen bir katman da saptanmıştır. Bunlar radyo-karbon testi sonucunda MÖ 1500 civarına tarihlenmiştir. Bunlar alanın en azından MÖ 2. bin yıl döneminden beri yerleşim için kullanıldığına işaret etmektedir. Aynı açma içinden bronz Frig fibula, hasarlı duvarlar ve Orta ve Geç Frig dönemine ait kaplar (MÖ 6. - 4. yüzyıllar) çıkarılmıştır. Burada asıl sorulması gereken soru: MÖ 8. ve 7. yüzyıllar arasında yerleşim yapılmış alanları ve en azından antik yazarlar tarafından bahsedilen ve Kral Midas tarafından inşa edilmiş olan ünlü Kybele Sunağını nerede bulabiliriz? En erken Pessinus alanı Helenistik-Roma Pessinus’unun bulunduğu yer midir?

Frig kaya mezarları, kaya duvarı süslemeleri ve diğer Frig yerleşimine ait izler Ballıhisar’ın (Pessinus alanı) yaklaşık 8-14 km kuzeyinde dört değişik noktada ortaya çıkarılmıştır. Bunların arasında en önemlisi Pessinus’a 8 km mesafede bulunan Tekören köyüdür, burada MÖ 8. - 6. yüzyıllara tarihlenen bir Frig oda mezarı, üç basamaklı sunak, iki su havzası bulunmuştur.

Roma ve Bizans dönemlerinde geçerli bir durum olabilir. Kuzeyde ve doğuda Günyüzü Dağı ile, batıda ve güneyde ise Sangarios nehri ile sınırlıdır, Baba çeşme, İstiklalbağı, Dinek, Çaykoz ve Karacaören’i sınırlarının içine alır. Bulunan bir sınır taşı İstiklalbağının toprak sınırları içinde olduğuna işaret etmektedir; Bulunan bir İmparatorluk mektubu da Tekören için aynı duruma işaret etmektedir. Günyüzü dağının tepesinde bulunan anıtlar ise kesin bir şekilde

Pessinus ile ilişkilendirilemez, ancak Kybele ile bir ilgileri varsa böyle bir ilişki mevcut olmalıdır.

Anadolu'da ve Asya Minör dahilinde bulunan Helenistik-Roma kentleri genellikle şehir duvarlarına sahiptiler, ancak şu ana kadar Pessinus'ta böyle bir duvar saptanamamıştır. Bunun yerine olasılıkla şehrin içinde bulunduğu vadinin sınırlarındaki stratejik noktalara dikilen gözcü kuleleri ile savunuluyor olmalıdır.

Modern köyün doğusunda, kuzey yamacında Roma İmparatoru Hadrian (MS 117-138) yönetiminde inşa edilmiş ya da yeniden yapılanmış 8000 kişilik bir tiyatro bulunmaktadır. Geçtiğimiz iki yüzyıl boyunca yerel halk tarafından mermer oturma sıralarının tamamı kaldırılmıştır.

Kazı evi ve Araştırma merkezi arasında anıtsal bir yapının duvarı görülmektedir. Bu 'Geç Roma Yapısı' olarak tanımlanmıştır. Bu yapı 1960 lar sırasında kısmen kazılmıştır.

Kentin sınırları ve çevresinde kontrol ettiği alanın genişliği henüz belirsizdir. Genel kanı topraklarının oldukça geniş olduğudur ancak bu sadece Helenistik, Hamamtepe, Pessinus'un 8 km güney doğusunda deniz seviyesinden 1600 m. yukarıda bir tepenin üzerinde yer almaktadır; tahkimli duvarları ve anıtsal yapıların kalıntıları net bir şekilde görülmektedir. Alanın merkezinde kayaya kesilmiş devasa bir su deposu/havzası bulunmaktadır. Yüzey taramalarından elde edilen kaplar Erken Demir Çağı'ndan başlayıp Osmanlı dönemine kadar devam etmektedir.

MÖ 2. yüzyılın başından itibaren kentin tapınak- devlet durumundan Yunan tarzı bir polis olma yolunda değişikliklere uğradığı ve Anadolu'da yaygın bir şekilde bilinen Greko-Romen kentlerden birisi olmaya başladığı düşünülmektedir. Anıtsal yapılar dikilmiştir - tapınak bloğu, **gymnasium**,* tiyatrolar, sütunlu meydan vs. Pessinus aynı zamanda kendi sikkelerini de basmıştır.

Prof. Devreker'in emekliliğinin ardından, Pessinus Kazısı 2009'dan itibaren Melbourne Üniversitesinde Prof. Gocha Tsetskhladze yönetiminde sürdürülmektedir. Pessinus'un Melbourne tarafından çalışılması dahilinde öğrenciler ve değişik araştırma alanlarından uzmanlar bulunmaktadır. Kazı ve yüzey taramalarının sürdürülmesinin yanı sıra proje dahilinde jeofizik, malzeme analizi ve paleo - çevresel araştırmalar yapılmaktadır. Asıl hedeflerden bir tanesi alanın konservasyonu, kalıntıların korunması ve Pessinus'un halk tarafından daha iyi bilinmesidir.

Projelerin önemli özelliklerinden bir tanesi ise Avustralya, Türkiye ve diğer ülkelerden öğrenci ve mezunların katılımıdır. Onlar Arkeolojik teknikler için eğitileceklerdir ve Pessinus'tan gelen malzeme üzerine araştırma yapma konusunda heveslendirileceklerdir.

Pessinus Üniversitesi ilk mevsimini 2009 yılında A.B.D: Avustralya, Belçika, İngiltere, ve Türkiye'den katılımcılar ile gerçekleştirmiştir. Özellikle Pessinus çevresinde ve Tekören gibi diğer alanlarda hatırı sayılır miktarda jeofiziksel çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yunan yazıtlı bir mermer Roma dönemine ait arşitravin* keşfedilmesi bir kez daha Roma Döneminde Pessinus'un devasa anıtsal yapılara sahip olduğunu göstermektedir.

***Arşitrav**: arkitrav olarak da bilinen, antik dönem mimarisinde kolon destekli yapılarda sütun başlıklarının üzerine gelen yatay taşıyıcı eleman.

Gocha TSETSKHLADZE - Kazı Başkanı, Pessinus Kazıları, Melbourne Üniversitesi, Avustralya

* **Gymnasium**: Öğrencileri Üniversiteye hazırlayan yüksek dereceli lise seviyesinde okul